

РОЗДІЛ 1 «ТРУДОВЕ ПРАВО»

УДК 349.2.

Іншин М.І.,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
завідувач кафедри трудового права та
права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЗМІСТ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА ВІДПОЧИНОК

У статті проаналізовано специфіку змісту механізму реалізації права працівників на відпочинок. Визначено його складові елементи. Охарактеризовано теоретико-правові аспекти кожного з них. З'ясовано місце і роль кожного з них у системі елементів механізму реалізації права працівників на відпочинок.

Ключові слова: правовий механізм, реалізація права, права працівників, право на відпочинок, трудова діяльність.

In the article the specific content of the mechanism of exercising the right of workers to rest is analyzed. Its constituent elements are determined. The theoretical and legal aspects of each of them are described. The place and role of each of them in the system of elements of the mechanism of exercising the right of workers to rest is clarified.

Keywords: legal mechanism, implementation of law, rights of workers, right to rest, work activity.

Законодавство, що регулює питання права працівників на відпочинок містить значну кількість норм права, однак далеко не всі із них можливо віднести до тих, що допомагають саме реалізовувати право. Відповідно, критерієм поділу повинна слугувати мета встановлення та дії кожної конкретної норми. Разом з тим, слід зауважити, що норми права часто виконують одразу декілька функцій, як забезпечення, так й реалізації та захисту, а тому необхідним є встановлення особливостей, як в контексті реалізації, так й його впливу на ініціювання наступних механізмів. Так, відповідно до ст. 15 Кодексу законів про працю України, працівникам, які успішно й сумлінно виконують свої трудові обов'язки, надаються в першу чергу переваги та пільги в галузі соціально-культурного і житлово-побутового обслуговування (путівки до санаторіїв та будинків відпочинку) [1]. У даному випадку визначається переважне право тих працівників, що виконували свої трудові обов'язки належним чином на отримання додаткових пільг у відпочинку. Важливо, що дана норма містить усі необхідні елементи для втілення права на відпочинок, як вказівку на правомірні дії, так й на їх позитивні наслідки. Крім того, саме визначеність наслідків у вигляді отримання пільги надає й можливість у подальшому застосувати право на захист та звернення до відповідних вповноважених органів публічної влади.

У тій чи іншій мірі проблематики визначення механізму реалізації права працівників на відпочинок стосувалися праці таких науковців: М. В. Афанасьєва, Р. В. Бараннік, І. В. Бойко, О. І. Бойко, А. Ю. Денисевич, Т. С. Єрмолова, О. А. Жаров, Ю. Я. Коцан-Олинець, Ю. Р. Михалко, Н. П. Мокрицька, П. М. Петровський, П. Д. Пилипенко, В. М. Попова, М. В. Савчин, В. В. Хромей, О. М. Ярошенко та інші.

Реалізація права на відпочинок передбачена й ст. 20 Закону України «Про туризм», згідно з яким турист вправі відмовитися від виконання договору на туристичне обслуговування до початку туристичної подорожі за умови відшкодування туроператору (турагенту) фактично здійснених ним документально підтверджених витрат, пов'язаних із відмовою [2]. Таким чином, даною нормою визначається, як саме право особи відмовитись від відпочинку, так і порядок його реалізації, який також виконує функцію забезпечення, однак уже прав туроператора. Звісно, дане право потребує більшої деталізації, оскільки не визначено порядку відшкодування та кінцевих строків його здійснення. Саме тому, важливим є можливість доповнення даних прогалин в межах договору.

Крім того, права туристів, тобто осіб, що реалізують право на відпочинок визначенні й у

ст. 25 Закону України «Про туризм» відповідно до якого турист має право на необхідну і достовірну інформацію про правила в'їзду до країни (місця) тимчасового перебування, а також виїзду з країни (місця) тимчасового перебування і перебування там, про звичай місцевого населення, пам'ятки природи, історії, культури та інші об'єкти туристичного показу, що знаходяться під особливою охороною, стан навколишнього середовища [2]. Дана норма, визначає не лише право особи, яке пов'язане із створенням належних умов реалізації, але й визначає відповідний обов'язок туроператора щодо надання такої інформації. Таким чином створюється результативна самостійна система, яка у випадку правомірної поведінки усіх суб'єктів суспільних відносин не потребуватиме залучення державних органів влади чи органів місцевого самоврядування. Також, ст. 25 даного Закону передбачені наступні права: одержання відповідної медичної допомоги; відшкодування матеріальних і моральних збитків у разі невиконання або неналежного виконання умов договору [2]. Наявність договору надає право використовувати цивільно-правові способи захисту. Однак, щодо даної норми виникає питання щодо тривалості, оскільки саме вчасність й швидкість отримання медичної допомоги та відновлення порушених прав впливає на виконання відпочинком своїх функцій щодо відновлення ресурсів організму людини.

Ще однією нормою, яка є складовою саме механізму реалізації є ст. 25 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», згідно з якою військовослужбовцям строкової служби, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, надаються обов'язкові щорічні відпустки тривалістю не менш як 30 днів без урахування часу проїзду [3]. Так, особливістю даної норми є те, що вона визначає межі та порядок реалізації. Важливим є визначення умови щодо не врахування часу проїзду, що відповідає сутності відпочинку та зменшує зловживання з боку роботодавців та відповідальних посадових осіб органів державної влади. Крім того, дана норма має й особливих суб'єктів реалізації, а отже й потребує додаткового паралельного забезпечення. Як наслідок, утворюється чіткий комплекс необхідних для виконання умов та дій, які лише у сукупності надають можливість реалізувати право на відпочинок.

Питання дослідження юридичних фактів саме в контексті елемента механізму реалізації є малодослідженим, залишаються відкритими питання його поняття, ролі та особливостей, що робить необхідним дослідження наукових поглядів щодо юридичних фактів у суміжних галузях. Так, Л. В. Козловська вказує, що основною функцією юридичних фактів у механізмі правового регулювання є забезпечення виникнення, зміни припинення правовідносин. Кожен юридичний факт викликає або правоутворюючі, або правозмінюючі або правоприпиняючі правові наслідки. Оцінити їх значення можливо, насамперед, у зв'язку із функціями інших елементів механізму правового регулювання [4, с. 133]. В контексті права на відпочинок, слід вказати, що юридичні факти сприяють саме його реалізації, оскільки визначають подію чи діяння, що мають безпосередній вплив на відповідну можливість втілення права.

С. В. Кімчинська вказує, що самостійність цивільних процесуальних юридичних фактів в МЦПР визначається тим, що вони пов'язані не тільки з цивільними процесуальними правовідносинами, але і з іншими елементами МЦПР [5, с. 28]. Тобто, слід відрізнити роль юридичних фактів в утворенні та діяльності самого механізму та щодо кожного із елементів. Так, саме від правових норм залежить до якого етапу можна віднести ту чи іншу дію й подію, а також чи матиме загалом така діяльність значення для правовідносин щодо відпочинку. Зі свого боку, саме юридичні факти сприяють втіленню правових норм не залежно від їх мети.

Я. В. Сімутіна зазначає, що по відношенню до норми права юридичний факт є зовнішнім явищем, необхідним для виникнення та подальшої трансформації правовідносин, внаслідок чого вказівки, які містяться у нормі на бажану або необхідну поведінку суб'єктів реалізуються, приводяться у дію [6, с. 204]. В контексті даного дослідження, слід погодитись із тим, що саме правова норма є першим елементом, який визначає загалом обсяг всього механізму. Разом з тим, саме діяльність суб'єктів суспільних відносин або ж органів публічної влади щодо забезпечення та захисту теж спричиняє виникнення юридичних фактів, які у свою чергу здатні утворювати, змінювати або ж припиняти суспільні відносини щодо реалізації права на відпочинок.

У більш пізніх дослідженнях Я. В. Сімутіна розглядає юридичні факти в аспекті трудового права й вказує, що основна функція, яка виконується юридичними фактами, полягає у правовому регулюванні трудових і тісно пов'язаних з ними відносин, тобто у забезпеченні переходу загальної моделі прав і обов'язків до конкретної [7, с. 25]. В межах даного дослідження, важливим є саме

формулювання «забезпечення переходу загальної моделі прав і обов'язків до конкретної», що дозволяє прийти до висновку, що саме завдяки юридичним фактам, право на відпочинок від декларативного, деталізується й перетворюється у чітко визначене. Однак, термін «забезпечення» вжито дещо некоректно, оскільки для забезпечення потрібно здійснювати активні дії, коли ж юридичні факти часто мають пасивний характер та виникають незалежно від волі осіб, що особливо стосується необхідності відпочинку під час виконання важких робіт або ж виникнення права на відпустку у зв'язку з пологами.

Крім того, Я. В. Сімутіна й визначає додаткові функції юридичних фактів, до яких відносить: забезпечення існування триваючих трудових правовідносин; перешкодження настанню певних правових наслідків; анулювання юридичного значення інших фактичних обставин; призупинення здійснення основних обов'язків і прав суб'єктів правовідносин; відновлення прав та інтересів сторін трудового договору у випадку їх порушення, припинення чи призупинення [7, с. 26]. Для права на відпочинок актуальною є функція забезпечення існування трудових, а також й сімейних відносин, оскільки наявність відпочинку є необхідною умовою для того, щоб поведінка роботодавця була правомірною та для того, щоб особи могли в повній мірі реалізовувати свої права на спілкування із одним одним та догляду за дитиною та організації відпочинку для дітей. Також, настання певного юридичного факту може й призупинення здійснення основних обов'язків і прав суб'єктів правовідносин, що й виникає у випадку настання перерви або ж виходу у відпустку. Однак, аналогічно й юридичні факти щодо права на відпустку можуть й активізувати права, як до прикладу приїзд дітей на базу відпочинку активізує обов'язки персоналу щодо їх догляду та забезпечення їх здоров'я. Саме тому, дане формулювання є некоректним та охоплюється й головною функцією визначеною автором.

Ще одним, обов'язковим елементом права на відпочинок є правосвідомість, а отже необхідно виділити усі аспекти її ролі в реалізації даного права. Так, В. В. Ковальська вказує, що у процесі реалізації права рівень правосвідомості суб'єктів також впливає на якість і повноту втілення в життя приписів юридичних норм. При цьому, роль правосвідомості істотно відрізняється залежно від виду реалізації права, яка може бути як безпосередньою, так і правозастосовчою. При безпосередній реалізації права високий рівень правосвідомості формує правомірну поведінку, що виражається у виконанні юридичних обов'язків і дотриманні встановлених заборон [8, с. 17]. Тобто, до функцій правосвідомості можна віднести збільшення швидкості реалізації права на відпочинок, а також й підвищення рівня ймовірності безперешкодної реалізації. Саме від правосвідомості буде залежати чи відбувається зловживання правом чи вірно воно розуміється. Разом з тим, із даного визначення неможливо виділити саме особливості правосвідомості, які висвітлили б її правову сторону та відділили б від юридичних фактів й відповідної діяльності щодо втілення норм права щодо відпочинку.

В межах кримінальної відповідальності І. В. Драган, вказує, що позитивне сприйняття норми права є передумовою формування поваги особи до суспільних і державних інтересів, прав та свобод людини і громадянина. Це сприяє утвердженню правомірної поведінки та реалізує позитивну (перспективну) кримінальну відповідальність, що полягає в дотриманні заборон, виконанні обов'язків і використанні дозволів [9, с. 228]. Таким чином, можливо вказати, що чим більшим є рівень правосвідомості, тим меншою буде необхідність у застосуванні механізму захисту та забезпечення. Відповідно, основним зв'язком між механізмом реалізації та правосвідомістю, як її компонентом є виконання спільного завдання щодо створення належних можливостей для втілення права на відпочинок. Однак, саме правосвідомість виконує функцію трансформації, оскільки впливає на усвідомлення особою усіх позитивних наслідків від виконання обов'язків або ж правомірної поведінки в процесі реалізації. Так, до прикладу, у межах трудових відносин правосвідомість у сукупності із якісними законодавчими приписами дозволяє виконувати роботодавцю обов'язок щодо надання перерв або ж відпусток не тому, що за невиконання його буде притягнуто до юридичної відповідальності, оскільки така ситуація буде сприяти зловживанню правом та невірному його тлумачення, що вчинено усвідомлено, а через розуміння усіх переваг, як з економічної, так і з правової та екологічної сторін у дотриманні й виконання обов'язку саме для його господарської діяльності.

Більш широкий погляд щодо правосвідомості розкритий у роботі О. О. Соколовський, який наголошує, що за сучасних бурхливих умов розвитку українського суспільства правосвідомість – це насамперед нове правове мислення, компонент нової правової й загальної культури людини й суспільства, що охоплює майже всю систему уявлень, знань, ідей, оцінок, почуттів людини й

окремих соціальних груп про нове право, законодавчі акти, про практику реалізації правових норм, правомірність або протиправність тих чи інших учинків, рішень тощо. Отже, за допомогою правосвідомості здійснюється взаємодія людини із законом, правом, а через них – з економікою, політикою, умовами життя, побутом [10, с. 116]. Таким чином, правосвідомість впливає на усі аспекти реалізації права на відпочинок, а також й пов'язаних із ним прав, як то на комфортні умови праці чи безпечні для життя та здоров'я умови. Разом з тим, виділений автором перелік компонентів правосвідомості повинен бути звужений щодо права на відпочинок щодо ідей та оцінок, оскільки безпосередній вплив вони не здійснюють. Крім того, слід й доповнити думку автора щодо виконання правосвідомістю функції спрямування мислення також й впливом на поведінку, а також й функцією визначення напряму розвитку.

Тож, можливо дійти висновку, що роль правосвідомості в механізмі реалізації права на відпочинок розкривається через декілька напрямів серед яких: щодо праворозуміння, щодо правовтілення та щодо профілактики правопорушень. Щодо праворозуміння, то саме даний елемент допомагає краще розуміти увесь процес послідовно, а отже й дозволяє прогнозувати наслідки своїх дій. Відповідно, саме завдяки праворозумінню забезпечується дія механізму загалом. Саме тому, до прикладу, бази оздоровлення для дітей здійснюють свої функції позмінно, а тривалість обов'язків та порядок їх реалізації є визначеним. Ще одним прикладом є обов'язок роботодавця оприлюднювати наказ щодо перенесення робочих днів через святкування, оскільки такі дії дозволяють вірно розуміти, яким же саме чином буде реалізовано право на відпочинок. Правосвідомість впливає й на втілення права на відпочинок, оскільки в процесі реалізації особа визначає для себе межі дозволених дій та аналізує їх на негативний вплив щодо суспільства. Щодо профілактики правопорушень, то дана роль правосвідомості розкривається через підвищення зацікавленості у обсягу власних прав щодо відпочинку, контролю кожним конкретним суб'єктом за їх виконанням, що значно зменшує й роботу відповідних компетентних державних органів, а також й сприяє усвідомленню користі від правомірної поведінки. Слід зауважити, що лише комплексне виконання правосвідомістю кожного із елементів своїх ролі дозволить їй досягти результату щодо зміни способу діяльності суб'єкта суспільних відносин щодо реалізації права на відпочинок, а як наслідок й підвищити продуктивність механізму реалізації даного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс законів про працю: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. № 50.
2. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1995. № 31. С. 241.
3. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991 № 796-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 16. С. 200.
4. Козловська Л. В. Функції юридичних фактів у динаміці підстав спадкових правовідносин. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 30(1). С. 133-136.
5. Кімчинська С. В. Юридичні факти як елемент механізму цивільного процесуального регулювання. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2015. Вип. 14(2). С. 26-28.
6. Сімутіна Я. В. Роль юридичних фактів у механізмі правового регулювання трудових відносин. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 61. С. 201-207.
7. Сімутіна Я.В. Юридичні факти в механізмі правового регулювання трудових відносин: афтореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.05- трудове право; право соціального забезпечення НУ «ОЮА» Одеса, 2019. 47 с.
8. Ковальська В. В. Місце і роль професійної правосвідомості у різних видах юридичної діяльності. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 12. С. 206-211
9. Драган І. В. Правосвідомість як визначальний компонент механізму реалізації кримінальної відповідальності. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ . 2017. № 1. С. 226-237.
10. Соколовський О. О. Правосвідомість як необхідний елемент підвищення рівня розвитку суспільства й становлення правової держави. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2017. № 20. С. 115-119.